

Peixos i defensa: Els drets feudals sobre la pesca i la protecció dels espais de pesca al nord de Catalunya

Introducció

L'activitat pesquera ha estat un dels trets identitaris del cap de Creus i els seus encontorns des de temps immemorials. La pesca ha procurat l'aliment i ha conformat el *modus vivendi* dels habitants d'aquest apèndix dels Pirineus durant segles. Si bé la pesca es practica des d'època prehistòrica, no fou fins a final de l'edat mitjana i, especialment, durant l'edat moderna que aquesta activitat visqué una autèntica eclosió. Així doncs, des de finals del segle XVI la pesca esdevingué una activitat econòmica de primer ordre a Catalunya. Tot i així, aquesta trajectòria *in crescendo* de la pesca ja té l'origen en la baixa edat mitjana.

La feudalització del litoral

El desenvolupament de l'activitat pesquera al llarg de l'edat mitjana s'ha d'incloure dins el marc del sistema feudal. Abans, en època romana, la mar era un medi del qual tothom podia disposar lliurement, era un *res nullius*. Ara bé, durant el procés de feudalització i, especialment al llarg del segle X, diferents senyories feudals s'anaren conformant al litoral català, especialment al de la Catalunya Vella. Amb tot, els comtes carolingis obtingueren un seguit de potestats sobre l'espai natural; sobre els béns comunals. Aquestes potestats provenien de la seva autoritat com a aglutinadora de l'autoritat pública. Així, i d'acord amb els usatges, tot l'ús dels espais comunals depenia d'aquesta potestat.¹

Paral·lelament a tot aquest procés, es produí una despoblació de la façana litoral, que fou colonitzada de nou a partir de la creació de diversos monestirs per part d'aquestes autoritats comtals. Fou especialment a partir del segle X que es fundaren els monestirs de l'àrea del comtat d'Empúries. Per exemple, el comte d'Empúries donà territoris marítims al monestir de Sant Pere de Rodes el 974, i al de Roses el 976.² Aquests monestirs es veieren dotats de diferents mecanismes per cobrar exaccions que gravaven l'activitat pesquera en aquelles zones. El cobrament d'aquests

Antoni Ginot i
Julià, historiador
medievalista,
doctorand a la
Universitat de Girona,
Centre de Recerca
d'Història Rural,
Centre d'Estudis
Selvatans

drets s'anà instituint i es configurà en dos drets principals: el delme del peix i el dret del peix de tall.

La pesca al cap de Creus en època medieval i moderna

El cap de Creus ha estat un dels espais halièutics més dinàmics de la costa catalana. Especialment durant l'edat mitjana i moderna mostra un bon nivell d'organització de l'activitat pesquera i de producció.

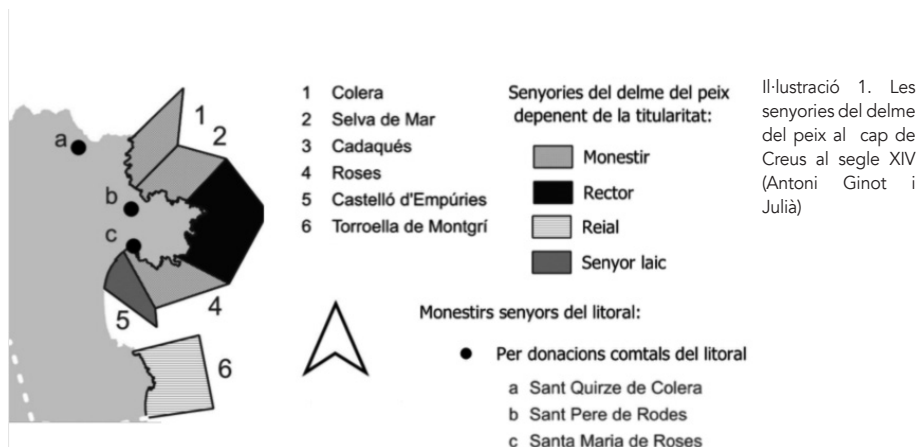
La pesca, en aquell temps, es practicava amb dos tipus de grups d'arts –d'acord amb les classificacions fetes per la gent de l'època–. D'una banda, hi havia els arts de xarxa. Aquests no eren més que els arts de platja, xarxes de tir calades des d'una platja o cala, o, fins i tot, des del roquissar, i estirades a terra. La principal d'aquestes xarxes, la més gran, era la xàvega, utilitzada sobretot en les platges més àmplies que hi havia al sud del cap de Creus. Així mateix, en aquest mateix cap, la xarxa més emprada fou el bolig, una versió reduïda d'aquest art de platja. El bolig s'utilitzava combinat amb foc per fer la tècnica a l'encesa. Així, un llagut encenia unes teies en un fester situat a popa i feia atreure el peix blau, mentre que una altra barca, el caro, envoltava aquest peix. Aquesta tècnica fou altament productiva i s'utilitzava bàsicament en els mesos que hi havia entre Pasqua i Tots Sants.³

A més a més, aquesta tècnica només podia ser utilitzada en nits de fosca. És a dir, en nits de lluna nova o bé en aquelles nits en què es ponía la lluna.⁴ Així mateix, també sortien a pescar les nits de quart minvant i quart creixent immediatament abans o després de la lluna nova.

A banda dels arts de platja hi havia els anomenats arts de barca. Aquestes tècniques corresponen a les que avui en dia anomenem *arts menors* o *pesca artesanal*. Es tractava d'embarcacions de mida diversa que pescaven amb palangre, soltes, tresmall, nanses, etc. De totes maneres cal destacar la introducció de dues xarxes noves al segle XIV i XVI, respectivament. Es tracta de la tonaira, per pescar tonyines, i el sardinal, per pescar peix blau com sardina i seitó. Aquestes xarxes, sobretot el sardinal, revolucionaren l'activitat pesquera catalana per la seva alta productivitat i la baixa inversió de diners i temps que suposava. Al cap de Creus, la introducció del sardinal va rebre l'oposició dels pescadors a l'encesa, ja que les espècies objectiu foren les mateixes, per la qual cosa els pescadors d'encesa s'organitzaren per fer-hi front.

Els drets feudals sobre la pesca al cap de Creus

Els drets que els senyors cobraven als pescadors sobre la seva activitat pesquera eren una de les principals fonts d'ingressos d'aquests. El principal dret era el delme del peix. Aquest era el cobrament d'un cànon proporcional que gravava la pesca feta diàriament. Si bé en origen era un dret provinent dels tributs pagats al comte sobre els espais comunals, aquest evolucionà fins a prendre la forma del delme, similar al que pagaven per les terres de conreu. Això fou afavorit per processos de control sobre aquesta exacció promoguts pels bisbes, com el de Girona, a la plena edat mitjana, amb l'objectiu de controlar els senyors laics que posseïen aquests delmes.

Al cap de Creus qui cobrava el delme del peix eren principalment els monestirs: Sant Quirze de Colera, Sant Pere de Rodes i Santa Maria de Roses. Tot i així, a Cadaqués era el rector qui es quedava aquest dret. El delme del peix variava de proporció depenent del lloc on es cobrava i del senyor. A Roses, aquesta variava depenent de la tècnica afectada: 1/18 dels peixos per aquells capturats a l'encesa i pagats en espècie; 1/20 pels pescats en encesa i pagats en moneda; i 1/15 la resta d'arts.⁵

A banda del delme del peix, també hi havia el dret del peix de tall. Aquest dret afectava només unes espècies específiques de peix, considerades de prestigi, com l'esturió, el peix espasa, el dofí i alguns taurons com la llunada. A Roses, el batlle havia de triar el peix per a cobrar el dret d'entre els tres peixos més grossos capturats per la companyia de pesca.

La protecció del territori pesquer

Els pescadors, en moltes situacions al llarg de l'edat mitjana i moderna, es negaren a pagar tots aquests drets. Tot i així, en alguns casos s'arribà a concòrdies en les quals el senyor també es comprometia a protegir als pescadors davant les amenaces externes. Per exemple, així ho feren els monjos de Sant Pol del Maresme el 1271, quan acordaren cobrar unes quantitats pactades amb els pescadors a la vegada que ells es comprometien a protegir-los davant els enemics.⁶

Si bé aquesta protecció pot semblar orientada principalment a pirates i corsaris, s'ha de dir que una de les principals amenaces eren els pescadors de les viles veïnes. Al llarg dels segles, en alguns espais pesquers dinàmics, s'hi desenvoluparen institucions per a la gestió col·lectiva del recurs comunal pesquer. Aquestes institucions bàsicament estaven compostes per tots aquells patrons i propietaris d'arts de pesca que creaven un seguit de normes per a garantir un accés equitatiu a tots aquells membres de la institució pesquera.⁷ Així mateix, i com un dels pilars fonamentals d'aquestes, també es dedicaven a protegir l'espai de pesca enfront dels pescadors d'altres tècniques i d'aquells pescadors de fora la comunitat. El cas del cap de Creus és paradigmàtic en aquest aspecte, en les comunitats

pesqueres de Cadaqués, Roses o Port de la Selva s'hi desenvoluparen normes que garantien la rotació dels espais de pesca i, a la vegada, protegien l'espai pesquer.

La protecció d'aquest espai s'aconseguia mitjançant diversos mecanismes, però era essencial la connivència amb el poder públic. És a dir, el conjunt de patrons armadors podien defensar el seu espai de predació a partir de l'autoritat del senyor. A més a més, el conjunt de normes s'havia de fer dins el marc d'aquesta autoritat; així ho demostra que representants de les viles del cap de Creus es reunissin al monestir de Sant Pere de Rodes a principi de la temporada de pesca a l'encesa per a sortejar l'ordre d'inici a la Mar d'Amunt.⁸ D'altra banda, el mateix monestir de Sant Pere de Rodes pledejà el 1595 juntament amb la universitat de la Selva de Mar, contra el valencià Pere Gamir i Villaspesa, que tenia el privilegi per pescar amb almadraves a tot Catalunya, per tal de protegir els interessos dels pescadors d'encesa, que veien perillar els estocs de peix que també explotaven.⁹

En tota aquesta complicitat entre senyor i vassalls pescadors, el pagament dels drets de pesca era la garantia del compliment de les obligacions del primer. A la vegada, l'interès d'aquest en seguir obtenint un rèdit important, que en alguns casos suposava un ingrés superior al de la renda de la terra, també afavoria la defensa que aquests senyors feien dels pescadors dels seus termes.¹⁰ Així mateix, és destacable com, en aquelles localitats catalanes on les normes per a la pesca i la protecció d'aquests espais eren fetes a partir de l'autoritat senyorial; és a dir, eren emeses pel batlle o el senyor, el delme del peix és tipificat com una consuetud més dels pescadors.¹¹ Així doncs, el senyor guanyava el seu rèdit i el garantia amb la codificació de l'obligatorietat d'aquests pagaments dins les normes fetes pels pescadors.

Il·lustració 2.
Imatge del llibre d'hores d'Alfons el Magnànim. A baix a l'esquerra s'hi pot veure uns pescadors estirant un art de platja. British Library, Ms. Add. 28962, fol. 67v (1443)

Conclusions

Per concloure, es pot apreciar com a Catalunya l'activitat pesquera patí les transformacions del procés de feudalització a l'alta edat mitjana. Així, foren diversos els senyors que obtingueren rèdits de l'explotació halièutica dels seus territoris. Així mateix, els pescadors creaven les seves normes dins els mecanismes d'aquesta senyoria i aconseguien la defensa dels seus interessos per part dels senyors. En el cas del cap de Creus això es palesa en la pesca a l'encesa, molt ben regulada pels mateixos propietaris de xarxes i amb el beneplàcit de l'autoritat, com podia ser el monestir de Sant Pere de Rodès.

Bibliografia

- BONNASSIE, Pierre «Le littoral catalan durant le haut Moyen Âge». En *Castrum 7. Zones côtières littorales dans le monde méditerranéen au Moyen Âge : défense, peuplement, mise en valeur*, editat per Jean-Marie Martin, 251-71. Roma-Madrid: École Française de Rome-Casa de Velázquez, 2001.
- GARRIDO, Alfons «La pesca al Cap de Creus a l'època moderna: organització, gestió i conflictes per l'accés als recursos pesquers (segles XVI-XVIII)». Tesi doctoral, Universitat de Girona, 2012.
- GARRIDO, Alfons; Montse PÉREZ; Joan Lluís ALEGRET; Montserrat DARNACULLETA *Les Ordinacions de la pesca de Calonge* (s. XV-XVII). Palamós: Fundació Promediterrània per a la conservació, l'estudi i la difusió del patrimoni marítim, 2010.
- GINOT JULIÀ, Antoni «Els drets sobre la pesca a l'Alt Maresme (terme de Montpalau). Delme, castelletge i peix senyoriu (segles XIII-XV)». *Estudis d'història agrària* 33 (2021): 161-88. <https://doi.org/10.1344/eha.2021.33.161-188>.
- . «Els senyors de la mar: el domini de la mar i el delme del peix a la Catalunya medieval». *Anuario de Estudios Medievales* 54, núm. 2 (2024).
- OLIVARES, Jordi Viles, *pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria. Conflictivitat social i litigació a la Reial Audiència (1591-1662)*. Lleida: Pagès, 2000.
- OSTROM, Elinor *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University press, 1990.
- PONS GURI, Josep M. *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. III. Barcelona: Fundació Noguera, 1989.
- PRAT, Enric; Èrika SERNA; Pep VILA *Les ordinacions de la pesca de Cadaqués* (s. XVI-XVIII). Palamós: Fundació Promediterrània per a la conservació, l'estudi i la difusió del patrimoni marítim, 2006.
- PUJOL, Marcel «Peix, ormeig i barques durant l'Edat Moderna, en el marc del Llibre d'ordinacions de la pesca de Cadaqués». En *Les Ordinacions de la pesca de Cadaqués* (s. XVI-XVIII), 93-101. Palamós: Fundació Promediterrània per a la conservació, l'estudi i la difusió del patrimoni marítim, 2006.
- . *Un mar de conflictes. La pesca a Roses durant l'antic règim*. Assaig i Recerca 7. Roses: Roses Publicacions Municipals, 2014.
- PUJOL, Marcel; Alfons GARRIDO. *Llibre de la Cort de la Mar de Roses. Ordinacions, sentències i concòrdies sobre la pesca (segle XV)*. Palamós: Fundació Promediterrània per a la conservació, l'estudi i la difusió del patrimoni marítim, 2019.
- SALRACH, Josep M. «La renta feudal en Cataluña en el siglo XII: estudio de los honores, censos, usos y dominios de la casa de Barcelona». *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval, Barcelona, Institución Milá y Fontanals-CSIC*, 1993, 29-70.
- SOBREQUÉS VIDAL, Santiago; Ramon D'ABADAL I DE VINYALS; Josep M. FONT I RIUS; Anscari M. MUNDÓ; Sebastià RIERA I VIADER; Ramon ORDEIG I MATA; Manuel ROVIRA SOLÀ. *Els Comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada. Els Comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*. Catalunya carolíngia / obra fundada per Ramon d'Abadal i de Vinyals ; 5. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2003.
- ZUCCHITELLO, Mario *En mar i en terra : una història de Tossa i la seva gent (1186-1835)*. Quaderns d'estudis Tossencs 11. Tossa: Centre d'Estudis Tossencs, 2013.
- . *Homes, vaixells i mercaderies de Tossa al Grau de València (1459-1703)*. Quaderns d'estudis Tossencs 4. Tossa de Mar: Centre d'Estudis Tossencs, 1991.

Notes

- 1- SALRACH «La renta feudal en Cataluña en el siglo XII: estudio de los honores, censos, usos y dominios de la casa de Barcelona»; BONNASSIE, «Le littoral catalan durant le haut Moyen Âge»; GARRIDO «La pesca al Cap de Creus a l'època moderna: organització, gestió i conflictes per l'accés als recursos pesquers (segles XVI-XVIII)»; GINOT JULIÀ «Els senyors de la mar: el domini de la mar i el delme del peix a la Catalunya medieval».
- 2- SOBREQÜES VIDAL et al. *Els Comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*.
- 3- PUJOL «Peix, ormeig i barques durant l'Edat Moderna, en el marc del Llibre d'ordinacions de la pesquera de Cadaqués».
- 4- ZUCCHITELLO *En mar i en terra : una història de Tossa i la seva gent (1186-1835)*, 198.
- 5- PUJOL *Un mar de conflictes. La pesca a Roses durant l'antic règim*.
- 6- GINOT JULIÀ «Els drets sobre la pesca a l'Alt Maresme (terme de Montpalau). Delme, castellatge i peix senyoriu (segles XIII-XVI)».
- 7- OSTROM *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*; GARRIDO, «La pesca al Cap de Creus a l'època moderna: organització, gestió i conflictes per l'accés als recursos pesquers (segles XVI-XVIII)»; GARRIDO et al. *Les Ordinacions de la pesquera de Calonge (s. XV-XVII)*; PRAT, SERNA, VILA *Les ordinacions de la pesquera de Cadaqués (s. XVI-XVIII)*; PUJOL & GARRIDO *Llibre de la Cort de la Mar de Roses. Ordinacions, sentències i concòrdies sobre la pesca (segle XV)*; PONS GURI *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, III:96-97; ZUCCHITELLO *Homes, vaixells i mercaderies de Tossa al Grau de València (1459-1703)*.
- 8- GARRIDO «La pesca al cap de Creus a l'època moderna: organització, gestió i conflictes per l'accés als recursos pesquers (segles XVI -XVIII)», 326.
- 9- OLIVARES *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria. Conflictivitat social i litigació a la Reial Audiència (1591-1662)*, 191.
- 10- GARRIDO «La pesca al cap de Creus a l'època moderna: organització, gestió i conflictes per l'accés als recursos pesquers (segles XVI -XVIII)», 326. GINOT JULIÀ «Els senyors de la mar: el domini de la mar i el delme del peix a la Catalunya medieval».
- 11- GARRIDO et al. *Les Ordinacions de la pesquera de Calonge (s. XV-XVII)*.